Az erőszak tilalma

Szerző: KAJTÁR Gábor
Affiliáció: adjunktus, ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszék
Rovat: Nemzetközi jog
Rovatszerkesztő: Sulyok Gábor
Lezárás dátuma: 2018.03.16
Idézési javaslat: KAJTÁR Gábor: „Az erőszak tilalma” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma (2018). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

1945-ig nem létezett a háborúindításra vonatkozó nemzetközi jogi tilalom, a háborúindítás joga az állami szuverenitás immanens részét képezte. Bár a XX. század első felében több próbálkozás is volt a háborúindítás korlátozására, csak a második világháború rettenetei következtében váltotta fel a háborúindítás részleges tilalmát az erőszak általános tilalmának rendszere. A jus cogensnek is minősülő tilalom mellett csupán két szűk kivételt fogadott el a nemzetközi közösség: az ENSZ Biztonsági Tanácsa által engedélyezett fegyveres erővel járó intézkedések körét és az önvédelem jogát. A XXI. századi kihívások közepette a legégetőbb kérdés az, hogy hogyan sikerül olyan jogdogmatikailag is megfelelő választ találni, amely a nem állami szereplők, a drónok és a kibertámadások korában egyszerre képes az általános erőszaktilalom fenntartására és az államok biztonsági igényeinek kielégítésére.

Tartalomjegyzék

1. **Bevezetés**
2. **A háborúindítás tilalmának története**
3. **Az erőszak tilalma**
4. **Kivételek az erőszak tilalma alól**
   4.1. A kollektív biztonság rendszere
   4.2. Az önvédelem joga
5. **Összefoglalás**
6. **JEGYZETEK**

1. Bevezetés

[1] Az ENSZ Alapokmányának elfogadásával az emberiség történetében először került sor a fegyveres erőszak alkalmazásának általános tilalmára. 1945-ig nem létezett a háborúindításra vonatkozó nemzetközi jogi tilalom,[1] a háborúindítás joga *(jus ad bellum)* az állami ->szuverenitás immanens részét képezte. A háború jogon kívüliségének felfogása hosszú múltra vezet vissza, Nussbaum a múlt

század harmincas éveiben is azt vallotta, hogy „a háború kitörése egy metajogi probléma, a jog hatókörén kívüli esemény”.[2] A háborút sokan a környezeti katasztrófákhoz hasonlították, amelynek bekövetkezése független a jogtól. A háború így egy megmásíthatatlan tény *(fait accompli),* amelyet a jog nem tud befolyásolni. Ezért a jog csak azt határozhatja meg, hogy a háború miként folyjék, és nem azt, hogy mikor törjön ki, és hogy egyáltalán kitörjön-e.[3]

[2] A háború azonban nem egy befejezett, megmásíthatatlan tény. Szemben a természeti katasztrófákkal, a háborút emberek robbantják ki. Sem jogtudományi, sem természet- és társadalomtudományi, sem logikai módon nem magyarázható meg, hogy ha az az emberi magatartás, amely a háború viselésére vonatkozik, jogilag szabályozható, akkor annak első mozzanata miért lenne jogon túli kérdés. Ha a kombatáns emberi élet kioltásával kapcsolatos magatartása jogi kérdés lehet, akkor ennek első mozzanata is az.

[3] A második világháború rettenetei következtében a háborúindítás részleges tilalmát felváltotta az erőszak általános tilalmának *(jus contra bellum)* rezsimje, amelyben az átfogó és a *jus cogens*nek minősülő tilalom mellett a nemzetközi közösség csupán két szűk kivételt fogadott el: az ENSZ Biztonsági Tanácsa által engedélyezett fegyveres erővel járó intézkedések körét és az önvédelem jogát.

2. A háborúindítás tilalmának története

[4] Az igazságos háború elméletét *(bellum iustum)* középkori teológusok, filozófusok és olyan nemzetközi jogászok fejlesztették ki, akik munkáikban jogon túli – erkölcsi, teológiai, történeti – érveket használtak. A háború és béke jogának dichotómiája évszázadokon keresztül uralta a ->nemzetközi jogot, élesen elválasztva e két rezsimet: a háború beálltával megszűntek a nemzetközi (diplomáciai, bilaterális) kötelezettségek, jogon kívüli állapottá téve a háborút *(inter arma silent leges)*.[4] Ez nem csupán a háború menetére vonatkozott, de annak kezdetére és nemzetközi jogi fogalmára is: a korszak pozitivista irányzatainak képviselői is csupán arra szorítkozhattak, hogy a megfelelő ultimátum vagy hadüzenet *(animus belligerendi)* tükrében minősítsék az eseményeket. Oppenheim nem jogi definíciója szerint a háború egy államok közötti küzdelem, egy erőszakos harc a fegyveres erő alkalmazása útján.[5]

[5] Az Állandó Választottbíróság 1912-ben az *Orosz jóvátételek* ügyben leszögezte, hogy a háború inkább nemzetközi tény, mint jogi kérdés,[6] ezzel implicite elismerve, hogy az akkor hatályos nemzetközi jog nem tartalmazott szabályokat a háborúindítás jogszerűségével kapcsolatban.[7] Az igazságos háború elmélete ugyanakkor teljes mértékben megfelelt a kor abszolutista uralkodóinak, így összhangban volt a kor állami gyakorlatával.[8] Ettől azonban még nem lett nemzetközi jogi norma, mert az igazságos háború elmélete immanensen magában hordozza annak nem jogi jellegét. A *bellum justum* igazságos és igazságtalan háború között tett különbséget, a XX. századi *bellum legale* pedig jogszerű és jogellenes háború között.[9] Ez a két felfogás – és egyben konfliktusmegoldó rendszer – pedig kölcsönösen kizárja egymást.

[6] A háborúindítás szabadságának jogi korlátozására először a XIX. század végén került sor. 1878-ban Honduras és Nicaragua kötött bilaterális megállapodást, amelyben megegyeztek, hogy nem háborúznak egymással és vitáikat egy baráti állam közvetítésével oldják meg.[10] Az 1899-es hágai békekonferencián elfogadott I. egyezmény 2. cikke alapján a szerződő felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy vitájuk békés rendezése érdekében más államok közvetítését veszik igénybe, mielőtt fegyveres erőszakhoz folyamodnának.[11] 1907-ben kötötték meg a Drago–Porter-egyezményt,[12] amelyben a részes felek vállalták, hogy tartozásbehajtás során nem alkalmaznak egymással szemben fegyveres erőszakot. Kivételnek minősült, ha az adós állam nem volt hajlandó választottbíróság elé (->választottbíráskodás) vinni az ügyet, minden lehetséges megállapodást elutasított vagy a döntést nem hajtotta végre.[13]

[7] Az 1913–1914-es években került sor az ún. Bryan-szerződések megkötésére. Az Egyesült Államok

48 olyan bilaterális szerződést kötött, amelyek célja a béke elősegítése volt.[14] A szerződések egy kötelező békéltető mechanizmust iktattak közbe, amelynek igénybevétele nélkül nem lehetett egymás ellen fegyveres erőszakot alkalmazni. Az ötfős bizottság jelentéséig a feleknek tartózkodniuk kellett az ellenségeskedésektől, az idő elteltével a feszültség csökkenésére számító bilaterális szerződésrendszer azonban nem bizonyult igazán hatékonynak.

[8] Az első világháború után létrejövő Nemzetek Szövetsége feltételekhez kötötte, de teljesen nem zárta ki a háborúindítás jogát. A részes felek három módon korlátozták a háborúindítás jogát: vállalták, hogy vitáikat választottbíróság, egyéb ->bíróság vagy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé viszik, és annak döntéséig nem háborúznak. Az illetékes testület döntése után pedig még három hónapig nem alkalmaznak egymással szemben fegyveres erőszakot.[15] Végül a háborúindítás jogáról teljesen lemondanak, ha az elmarasztalt fél elfogadja a döntést, és annak teljes mértékben eleget is tesz. A 15. cikk értelmében a felek azonban csak a Tanács egyhangú jelentései és azok megfelelő végrehajtása esetén vállalták ezt a kötelezettséget. A rendszer további gyengesége volt, hogy az Egyezségokmány csak a háborút tiltotta, a háborúnak nem minősülő államközi erőszakot *(measures short of war)* nem. A Nemzetek Szövetsége rendszerét az is aláásta, hogy az Egyesült Államok Wilson elnök minden igyekezete ellenére sem lett tagja a szervezetnek, Németország, Japán és Olaszország pedig idővel kilépett belőle.[16]

[9] 1925. október 16-án került sor a *locarnói szerződések* aláírására.[17] Ezekben Németország nyugati határainak garantálására törekedtek oly módon, hogy Németország, a Belga Királyság, a Francia Köztársaság, Nagy-Britannia és az Olasz Királyság garantálta a német–belga és a német–francia határokon alapuló *status quo* fenntartását.[18] Ennek értelmében a három, területileg érintett fél vállalta, hogy az önvédelem és a kollektív szövetségi akciók kivételével nem intéznek egymás ellen támadást, és nem törnek be egymás területére. Kötelezték magukat továbbá, hogy vitáikat békés úton oldják meg.

[10] 1928-ban az akkor létező 63 államból 59 ratifikálta az Általános szerződést a háború igénybevételéről történő lemondásról, más néven a Briand–Kellogg-paktumot.[19] Kellogg amerikai külügyminiszter javaslatára az eredetileg kétoldalúnak szánt szerződés többoldalúvá vált. Ebben

> [...] a Magas Szerződő Felek népeik nevében ünnepélyesen kijelentik, hogy a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét elítélik, és egymáshoz való viszonyukban erről, mint a nemzeti politika eszközéről lemondanak.[20]

[11] A háborúnak nem minősülő fegyveres konfliktusokat azonban ez a megállapodás sem tiltotta be, nem is beszélve arról, hogy a tilalom megszegésére nem hoztak létre szankciórendszert. Fogyatékosságai ellenére mégis ez volt az első olyan multilaterális szerződés, amely átfogó jelleggel tiltotta meg a háborúindítást, és amelynek tartalma ->nemzetközi szokásjogot tükröz.[21]

[12] Mandzsúria megszállását követően a Nemzetek Szövetsége közgyűlése 1932. március 11-én határozatban szögezte le, hogy a szervezet tagjai nem ismerhetnek el semmilyen helyzetet, szerződést vagy megállapodást, amely a Nemzetek Szövetsége vagy a Briand–Kellogg-paktum elveivel ellentétesen jött létre. A Stimson-doktrína értelmében pedig az amerikai külügyminiszter 1933. januárjában egy Japánnak és Kínának küldött jegyzékben egyértelművé tette, hogy az Egyesült Államok az *ex injuria jus non oritur* elve alapján semmilyen területi változást nem fog elismerni, amelyre fegyveres erő alkalmazása következtében került sor.

[13] A kétségtelen haladás ellenére sem a Nemzetek Szövetségének tevékenysége, sem pedig a Briand–Kellogg-paktum nem volt képes átfogó és hatékony módon korlátozni a háborúindítás jogát. A harmincas évek elejére egyértelművé vált, hogy erősebb nemzetközi összefogás és a fegyveres erőszak minden formájának betiltása nélkül nem érhető el jelentősebb eredmény.[22] Mégis a

második világháború végéig kellett várni ahhoz, hogy az államok meg tudjanak állapodni egy általános tilalmat kimondó norma, valamint a Biztonsági Tanács (a továbbiakban: BT) keretei között létrejövő erőszakmonopólium elfogadásában.

3. Az erőszak tilalma

[14] Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének (4) bekezdése szerint „a szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell".

[15] A 2. cikk (4) bekezdése szándékosan nem háborúról, hanem az erőszakkal való fenyegetésről és annak alkalmazásáról szól. (->erőszak és fenyegetés) Az államok ezzel akarták a teljes és átfogó államközi erőszaktilalmat elérni, vagyis elkerülni, hogy a háborúnak bármilyen okból nem minősülő fegyveres konfliktus kibújhasson az abszolút tilalom alól. A Nemzetközi Bíróság a 2. cikk (4) bekezdését az Alapokmány egyik sarokkövének nevezte,[23] és nemcsak a nemzetközi szokásjog részének, hanem egyben *jus cogens*nek is tekinteti.[24]

[16] Az Alapokmány előkészítő munkálatainak dokumentumai azt mutatják, hogy a Dumbarton Oaks-i javaslatban nem szerepelt sem a „területi épség", sem a „politikai függetlenség" fogalma. Ezeket Ausztrália vezetésével számos kisebb állam javasolta a San Franciscó-i konferencián annak érdekében, hogy kifejezetten hangsúlyozzák a 2. cikk (4) bekezdés átfogó jellegét. Ezzel semmilyen értelemben sem szándékozták korlátozni annak általános tilalmát.[25] Az Egyesült Államok képviselője külön hangsúlyozta, hogy az eredeti szöveg szerzői a lehető legtágabb tilalomra törekedtek, és nem állt szándékukban e megfogalmazással bármilyen rést nyitni az általános tilalmon.[26]

[17] A Nemzetközi Bíróság már 1949-ben a Korfu-szoros ügyben sem fogadta el azt az erőszakfogalom szűkítésével érvelő brit álláspontot, amely szerint a későbbi bírósági eljárásra gyűjtött bizonyítékok céljából történő erőszakos beavatkozás nem veszélyeztette Albánia területi épségét vagy politikai függetlenségét, ezért nem sértette a 2. cikk (4) bekezdését. A bíróság világossá tette, hogy „a beavatkozás állítólagos joga annak az erőszak-politikának a megnyilvánulása, amely a múltban a legsúlyosabb visszaélésekre adott lehetőséget, és így nincs helye a nemzetközi jogban".**[27]** A testület ezzel az ítéletével megerősítette, hogy a területi épség megsértéséhez nem szükséges terület elvesztése vagy ennek célul tűzése, a politikai függetlenség csorbulásához pedig az adott állam politikai szervezetrendszerének tényleges megváltoztatása vagy annak a szándéka. A területi integritás így valójában területi sérthetetlenséget jelent, az önsegély minden erőszakon alapuló módja pedig jogellenes.[28]

[18] A fentiekre tekintettel az államok a legritkább esetben érvelnek az erőszak tilalmának szűk értelmezése mellett. A humanitárius intervenció önálló jogcímként való értelmezése az egyik ilyen kivétel.[29] Az államok és a nemzetközi jogászok elsöprő többsége azonban elutasítja azt az álláspontot, amely szerint a humanitárius intervenció nem sérti a beavatkozással érintett állam területi épségét, politikai függetlenségét vagy összeegyeztethető az ENSZ céljaival.[30] India bangladesi (1971), Tanzánia ugandai (1979), Vietnam kambodzsai (1978) beavatkozása során sem hivatkozott kifejezetten e doktrínára. A kilencvenes években csupán Nagy-Britannia (repüléstilalmi zónák Irakban 1992-től, Koszovó 1999-ben) és Belgium (Koszovó) hivatkozott[31] a humanitárius intervenció doktrínájára és 2013-ban ismét Nagy-Britannia Szíria kapcsán.[32] Az el nem kötelezett országok pedig kifejezetten elutasították a doktrína összeegyeztethetőségét az ->Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) Alapokmánnyal.[33]

[19] A 2. cikk (4) bekezdésének szintje olyan alacsonyan van, hogy abba minden, a nemzetközi határokat megsértő erőszak alkalmazása beletartozik. Az amerikai küldött 1945-ben San Franciscóban világossá tette: „az eredeti szöveg szerzőinek szándéka az volt, hogy a legtágabb értelemben kinyilvánítsanak egy mindent magába foglaló tilalmat [...], amelyben nincsenek hézagok."[34] Az átfogó

erőszaktilalom következtében a korábban jogszerűen alkalmazott fegyveres represszália is teljes mértékben jogellenessé vált[35] (->jogellenesség). A Biztonsági Tanács 188. számú (1964) határozatában[36] kifejezetten ki is mondta, hogy a fegyveres represszáliák összeegyeztethetetlenek az ENSZ céljaival és elveivel. A Közgyűlés 2625. számú (1970) határozata is megerősíti, hogy „az államok kötelesek tartózkodni az erőszak alkalmazásával járó represszáliától".[37]

4. Kivételek az erőszak tilalma alól

[20] A 2. cikk (4) bekezdését csak az Alapokmány 39. és 51. cikkével összhangban lehet értelmezni. Az államközi általános erőszaktilalom alól két kivétel van, a BT felhatalmazásával alkalmazott fegyveres erő és az önvédelem joga.[38] A Nemzetközi Bíróság (a továbbiakban: NB) (->nemzetközi bíráskodás) ezt a nukleáris fegyverek alkalmazása vagy az azokkal való fenyegetés jogszerűsége ügyében adott tanácsadó véleményében is egyértelművé tette.[39]

4.1. A kollektív biztonság rendszere

[21] A kollektív biztonsági rendszer keretében, vagyis a BT határozatai alapján alkalmazott fegyveres erőszak megelőzi az önvédelemhez való jogot.[40] Az Alapokmány mind az általános erőszaktilalom biztosítása, mind a viták békés rendezése érdekében központi szerepet szánt a kollektív biztonság rendszerének és az erőszak-monopóliummal felruházott BT-nek. Ez következik az Alapokmány 24. cikkének (1) bekezdéséből is, amelynek alapján a tagok a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a BT-re ruházzák. Az Alapokmány a rendkívüli helyzetekre való tekintettel lehetővé teszi az áldozat számára, hogy – ha kivételesen és átmeneti jelleggel is[41] – jogszerűen alkalmazzon fegyveres erőszakot. A fegyveres támadás áldozatává vált állam önvédelmi jogának gyakorlásakor az 51. cikk értelmében azonnal köteles erről tájékoztatni a BT-t.[42]

[22] Az önvédelmi jog a BT-nek tett jelentéstételi kötelezettséggel kezdődik, és a BT „a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályának"[43] meghozataláig tart. Azt a kérdést, hogy az 51. cikk értelmében mi minősül „szükséges rendszabálynak", az elmúlt évtizedekben nem sikerült teljes pontossággal tisztázni, a BT gyakorlata azonban körvonalazza az önvédelmi jog végét jelentő rendszabályok körét. A szakirodalom túlnyomó többsége azon az álláspontón van, hogy a „szükséges" intézkedés alatt eredményes, azaz a helyzetet megoldó, kényszerítő (kötelező) BT-intézkedést kell érteni.[44] Ezt támasztják alá az 502. (1982) számú BT határozat (Falklandi konfliktus) és a 661. (1990) számú BT határozat (Öbölháború) tapasztalatai is. Az önvédelmi jog és a BT kötelező határozatainak viszonya a délszláv háborúban is felmerült. A 713. (1991) számú BT határozat fegyverembargót rendelt el egész Jugoszláviára. Amikor Bosznia-Hercegovina 1992. májusában az ENSZ tagjává vált, azzal érvelt a fegyverembargó felfüggesztése mellett, hogy önvédelmének természetes joga az embargóhoz képest elsőbbséget élvez. A BT – számos későbbi esethez hasonlóan[45] – elutasította ezt az érvelést.[46]

[23] A kollektív biztonság rendszerének legfontosabb rendelkezése a 39. cikk, amely azon túl, hogy a kényszerintézkedéseket lehetővé tevő mechanizmus előszobája, egyben egy újabb erőszakfogalommal gazdagítja az Alapokmány rendszerét:

> A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz a felett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. cikkek alapján foganatosítani.

[24] Az Alapokmány 39. cikkében említett „támadó cselekmény" kifejezéssel már kezdettől fogva több probléma is felmerült.[47] Egyrészt az, hogy az Alapokmány nem tartalmazza a fogalom

meghatározását.[48] Ez azért is zavaró, mert a 2. cikk (4) bekezdésében használt erőszakfogalomtól eltérő szóhasználatról van szó. Azaz nem egyértelmű, hogy minden, az általános erőszaktilalmat megsértő magatartás egyben agressziónak is minősül-e. Másrészt az agresszió fogalma nem szakítható ki kontextusából. Az agresszió itt a béke veszélyeztetésével, valamint a béke megszegésével együtt szerepel, és egyértelműen a „helyzet meghatározására" szolgál. Egy olyan politikai döntés meghozatalának első állomása, amely végső soron annak eldöntésére hivatott, hogy a BT az adott esetben alkalmazzon-e a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében kényszerítő intézkedéseket.[49]

[25] Mivel a BT részben politikai testület, amely tág diszkrecionális jogkörén belül politikai döntéseket hoz,[50] az Alapokmány pedig figyelemre méltó mozgásteret biztosít[51] a szervezet számára, az agresszió fogalmának jelentősége nem olyan nagy, mint amit időnként tulajdonítanak neki. Tükrözi ezt a BT politikai megfontolások által vezérelt gyakorlata is. Eddig ugyanis a testület mindössze három állammal szemben[52] állapította meg agresszió elkövetését, amikor működésbe hozta a 41–42. cikkek mechanizmusát.[53] A BT annak érdekében, hogy megfelelő kiutat kínáljon fel az elsőként támadó feleknek, az esetek elsöprő többségében a béke megszegését, sőt igen gyakran „csupán" annak veszélyeztetését állapítja meg.[54]

[26] A határozatnak mégis nagy jelentősége van, ugyanis

- a jogellenes fegyveres erőszak legtipikusabb formáit sorolja fel;
- jelzi, hogy a fegyveres erőszak súlyossága és különböző tényállásai jogilag is relevánsak (az agresszió meghatározásából egyértelműen kitűnik, hogy minden agresszió egyben fegyveres erőszak is, de nem minden fegyveres erőszak éri el az agresszió szintjét);
- egyértelművé teszi, hogy fegyveres erőszakot közvetett módon is el lehet követni; 4) világossá teszi, hogy itt is államközi erőszakról van szó.

[27] Összhangban a 2. cikk (4) bekezdésének logikájával és szóhasználatával, a határozat 1. cikke a következő fogalommeghatározást adja:

> Az agresszió fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ Alapokmányával össze nem férő bármely más módon, amint azt ez a meghatározás kifejti.

[28] A 3314. számú határozat nem taxatív felsorolása szerint agressziónak minősül:

- az államok fegyveres erőinek inváziója, támadása, mindenfajta katonai megszállás, más állam területének annektálása;
- más állam területének bombázása egy másik állam fegyveres erői részéről, vagy bármilyen fegyver használata egy másik állam területe ellen;
- egy állam kikötőinek vagy partvonalának fegyveres blokádja egy másik állam fegyveres erőivel;
- egy állam szárazföldi, tengeri vagy légi fegyveres erőinek megtámadása egy másik állam fegyveres erőivel;
- ha egy állam fegyveres erőit, amelyek egy másik állam területén tartózkodnak a fogadó állammal történt megállapodás alapján, a megállapodás rendelkezéseivel ellentétesen használják fel, vagy ha azok a megállapodásban megjelölt időszakon túl tovább tartózkodnak az érintett területen;
- egy állam területének rendelkezésre bocsátása harmadik állam elleni agresszió elkövetése céljából;
- ha egy állam fegyveres bandákat, csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld – vagy nevében ilyeneket küldenek – egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, amelyek olyan súlyosak, hogy kimerítik a fent felsorolt cselekményeket, vagy ha egy államnak

komoly része van ebben.

[29] A helyzet meghatározását követően a BT a 42. cikk alapján fegyveres erők felhasználásával járó kényszertő intézkedésekre adhat felhatalmazást.[55] Ahogy az a BT számos határozatából kitűnik, a fegyveres erővel járó kényszerítő intézkedésekre a testület minden esetben kifejezett felhatalmazást kell hogy adjon. A BT rendszerint a „minden lehetséges eszközt", valamint a „minden szükséges eszközt" szófordulatokat használja, ezzel téve egyértelművé a 42. cikk alapján elrendelt kényszerintézkedéseket. Az adott felhatalmazásnak kifejezettnek kell lennie, sem hallgatólagos, sem utólagos nem lehet. Ilyen kifejezett felhatalmazást adott a BT például 1991-ben Irak esetében [678. (1991) számú határozat], 1992-ben Szomáliában [794. (1992) számú határozat], 1993-ban Jugoszláviával kapcsolatban [816. (1993) számú határozat], valamint 1994-ben Ruandában [929. (1994) számú határozat] és Haitivel kapcsolatban [940. sz. határozat].

[30] Nyelvezete miatt épp ezért félrevezető a 2015. november 13-i párizsi terrortámadás után egyhangúlag elfogadott 2249. (2015) számú BT határozatát.[56] Bár a határozat az ISIS elleni nemzetközi harc legfontosabb döntése, de nem rendelkezik kötelező erővel. A határozatot nem kifejezetten a VII. fejezet alapján fogadták el, és csupán „felhívja" *(calls upon)* és nem „felhatalmazza" *(authorize)* az ENSZ tagjait a cselekvésre. Teszi mindezt úgy a BT, hogy kifejezetten felhívja az államokat az Alapokmány vonatkozó rendelkezéseinek betartására.[57] A határozatot megelőző tanácskozásból is egyértelmű, hogy a testület tagjai a határozatot nem kötelezőnek szánták.[58]

4.2. Az önvédelem joga

[31] Az Alapokmány szövegezői az önvédelem jogát szűk kivételként hagyták meg. Az önvédelmi jog másodlagos jellegét a Nemzetközi Bíróság a KDK v. Uganda ügyben hozott ítéletében is megerősítette:

> Az Alapokmány 51. cikke az önvédelem során alkalmazott erőszakot csak a benne foglalt szigorú korlátok között igazolhatja. Túlmenve ezeken a paramétereken, nem jogosítja fel az államot erőszak alkalmazására vélt biztonsági érdekei védelme érdekében. [Ilyen esetekben] ugyanis más eszközök állnak az érintett állam rendelkezésére, különösen a Biztonsági Tanácshoz való fordulás lehetősége.[59]

[32] A „szigorú megkötéseket" tartalmazó 51. cikk szerint

> [a] jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályaikat azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.

[33] Az 51. cikk tartalma és értelmezése elválaszthatatlan a nemzetközi szokásjogtól. Ennek oka elsősorban az, hogy az önvédelmi jog gyakorlására vonatkozó arányosság és szükségesség követelményei, valamint az önvédelmi jog kiváltásához nélkülözhetetlen „fegyveres támadás" fogalma a nemzetközi szokásjog része. A szokásjogi normák részben kiegészítik az 51. cikket,

részben pedig párhuzamosan léteznek azzal. Az NB Nicaragua-ítéletét is figyelembe véve különösen fontos, hogy a fegyveres támadás megállapításának kérdése jogi kritériumokon nyugodjon, hiszen az egyetlen olyan kivételről van szó, amelyről nem az ENSZ, hanem az egyes államok dönthetnek.

[34] Az önvédelem jogával kapcsolatos talán legérdekesebb vita azzal kapcsolatban merült fel, hogy mit is jelent pontosan annak „természetes" volta.[60] Az egyik szélső álláspont szerint az önvédelem joga az államok egyoldalú és korlátozhatatlan lehetősége arra, hogy megvédjék magukat.[61] E kisebbségi álláspont szerint a „természetes jog" kifejezés arra utal, hogy az Alapokmány és az 51. cikk szövege nem érinti az 1945 előtti szokásjogot, következésképp az Alapokmány rendelkezése nem konstituálja az önvédelem jogát, hanem azt csupán korábbi formájában deklarálja. Az álláspont képviselői úgy gondolják, hogy az 1945 előtti állapot fennmaradt. Szerintük az önvédelmi jog jelentősen tágabb volt, mint ahogyan azt az 51. cikk tartalmazza.[62] Nemcsak fegyveres támadás esetén lehet önvédelmet gyakorolni,[63] és a külföldön megtámadott saját állampolgárokat is meg lehet védeni.[64] Megelőző önvédelemre is lenne lehetőség, ráadásul az önvédelem későbbi támadások megelőzésére, valamint a már bekövetkezett támadás megtorlására egyaránt kiterjedhetne.

[35] Ezzel szemben a többségi álláspont szerint a természetjogra történő hivatkozás arra utal, hogy ez a jog nemcsak az ENSZ tagjait, hanem minden államot megillet, és forrása nemcsak az ENSZ Alapokmánya, hanem a hatályos nemzetközi szokásjog is.[65] A „természetes jog" kifejezés használatának az utólagos és téves magyarázatokkal szemben sokkal gyakorlatiasabb oka volt. Az Alapokmány előkészítő munkálataiból kiderül, hogy az önvédelmi jogot az amerikai államok korábban megkötött Chapultepeci nyilatkozata miatt vették be az Alapokmányba annak érdekében, hogy a 2. cikk (4) bekezdése ne okozhasson zavart az oly nehezen kialkudott első amerikai biztonsági rendszerben.[66]

[36] A Nemzetközi Bíróság szerint is az Alapokmányban lefektetett és a szokásjogban is élő önvédelmi jog párhuzamosan létezik egymás mellett, tartalmuk pedig gyakorlatilag azonos.[67] A testület ebben az ítéletében megerősítette a nemzetközi jogászok elsöprő többségének álláspontját,[68] amely szerint a fegyveres támadás *sine qua non* feltétel minősége kétségbevonhatatlan, és attól függetlenül érvényesül, hogy az önvédelmi jog alapokmánybeli vagy szokásjogi változatát alkalmazzuk.[69] A bíróság megállapította, hogy „a hatályos nemzetközi jog szerint – akár a nemzetközi szokásjogot, akár az ENSZ rendszerét vesszük alapul – az államoknak nincs joguk közös fegyveres reakcióra olyan cselekményekkel szemben, amelyek nem valósítanak meg fegyveres támadást".[70]

[37] Éppen ezért a fegyveres támadás fogalmának meghatározása az önvédelmi jog kulcskérdése. Kunz már 1947-ben stratégiai jelentőségű kifejezésnek minősítette a fegyveres támadást.[71] Az Alapokmány és a nemzetközi szokásjog alapján a fegyveres támadásnak – a térbeli és az idődimenzión túl – egy kvantitatív és egy kvalitatív összetevője is van.[72] A mennyiségi tényező azt jelenti, hogy a 2. cikk (4) bekezdésébe ütköző cselekménynek, vagyis a fegyveres erőszaknak el kell érnie egy bizonyos szintet ahhoz, hogy az fegyveres támadásnak minősüljön. A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben leszögezte, hogy a fegyveres támadás az erőszak alkalmazásának legsúlyosabb formája.[73] Az Etiópia és Eritrea fegyveres konfliktusa ügyében eljáró nemzetközi döntőbíróság is világosan leszögezte, hogy a fegyveres erők közötti határmenti lokalizált összeütközések az Alapokmány 51. cikke értelmében még akkor sem minősülnek fegyveres támadásnak, ha emberélet kioltásával járnak.[74]

[38] A fegyveres támadás nem egyszerűen erőszak alkalmazása, hanem annak legsúlyosabb esete.[75] Míg a tiltó norma, a 2. cikk (4) bekezdése az erőszak alkalmazását tiltja *(use of force; l' emploi de la force)*, addig az 51. cikk az önvédelmi jog feltételének a fegyveres támadást nevezi meg *(armed attack; agression armée).*[76] A nyelvtanilag sem egyező két erőszakfogalom Alapokmány-ellenes azonosítása nemkívánatos, és az ENSZ célkitűzéseivel, elveivel is ellentétes következményhez vezetne. Ha minden fegyveres erőszakra önvédelemmel lehetne reagálni, az a

kisebb konfliktusok eszkalációjához vezetne, és ezt az ENSZ alapító államai kifejezetten el akarták kerülni. Ha pedig a fegyveres erőszak szintjét kellene megemelni, az azt eredményezné, hogy számos kis intenzitású fegyveres konfliktus nem esne a 2. cikk (4) bekezdésének tilalma alá.

[39] A két fogalom megkülönböztetése, valamint az, hogy a 2. cikk (4) bekezdése és az 51. cikk nem hoz létre „légmentesen záródó rendszert",[77] teljes mértékben összhangban van az Alapokmány céljaival és szellemiségével. Azt eredményezi ugyanis, hogy az államok minden erőszakos államközi cselekménye sérti az általános erőszaktilalmat, de csak nagyon súlyos esetekben, fegyveres támadás bekövetkezésekor folyamodhatnak önvédelemhez. Minden ellenkező esetben vitáikat békés úton kell rendezniük,[78] adott esetben a BT és az NB előtt. Az agresszió tehát sokkal szűkebb kategória, mint a fegyveres erőszak, de a fegyveres támadás még az agresszióénál is szűkebb fogalom.[79]

[40] A fegyveres támadás szintjének pontos meghatározása nehéz feladat, de segítséget nyújt az agresszió fogalma,[80] hiszen két államközi erőszakfogalomról van szó. A nemzetközi jogászok döntő többsége szerint a fegyveres támadás még az agressziónál is súlyosabb cselekmény,[81] és az NB is az erőszaktilalom legsúlyosabb megsértésének nevezte a fegyveres támadást.[82] Ennek következtében az agresszió legsúlyosabb esetei minősülnek csak fegyveres támadásnak.[83] Felvethető persze, hogy milyen agressziós cselekmény képzelhető el, amely nem lenne egyben fegyveres is, hiszen az agresszió nehezen képzelhető el erőszak alkalmazása, vagyis fegyverek alkalmazása nélkül.

[41] Vannak azonban olyan agressziós cselekmények, amelyeket fegyveres támadás hiányában is el lehet követni. Ilyen például a 3314. számú határozat 3. cikkének pontjai értelmében terület átengedése agressziós cselekmény elkövetésére *(f);* a nem fegyveres erő alkalmazásával kialakított kikötői blokád *(c);* vagy ha egy állam fegyveres erői erőszak alkalmazása nélkül, de a másik állammal kötött egyezmény lejárta után továbbra is azon a területen tartózkodnak *(e).* Ezekben az esetekben az agressziós határozat szerint agresszió történik, így sérül természetesen a 2. cikk (4) bekezdése is, de az 51. cikk értelmében fegyveres támadásról nem feltétlenül beszélhetünk.

[42] Az alkalmazott erőszak súlyossága azonban nem egyetlen fogalmi eleme a fegyveres támadásnak. A minőségi feltétel az állami elkövetésre, az államnak történő betudására utal. Az Alapokmány szövegezése során végig világos volt, hogy fegyveres támadást csak állam követhet el.[84] Kelsen a koreai helyzettel kapcsolatban már az ötvenes évek elején egyértelművé tette, hogy fegyveres támadásról csupán két állam relációjában lehet szó.[85] Ez a kritérium – az önvédelmi jog hagyományos felfogása – ugyan kifejezetten nem szerepel az 51. cikkben, de 2001-ig egyértelműen a nemzetközi szokásjog részét képezte.

[43] A fegyveres támadás elkövetőjével kapcsolatban két fontos kérdés is felmerült az ötvenes-hatvanas években. Nem volt egyértelmű, hogy létezik-e közvetett fegyveres támadás, vagyis, hogy elkövethető-e ilyen támadás pusztán az irreguláris alakulatok támogatásával vagy más közvetett módon. Ehhez szorosan kapcsolódik a második kérdés, miszerint, ha az első kérdésre pozitív a válasz, akkor milyen mértékű támogatás vagy egyéb részvétel kell ahhoz, hogy az önmagában fegyveres támadásnak minősüljön.[86]

[44] A közvetett agresszió tisztázásában sokat segített a 3314. számú közgyűlési határozat, amelynek két pontja is közvetett agressziós tényállást fogalmaz meg. A 3. cikk *f)* pontja alapján ugyanis önmagában agressziónak minősül az is, ha egy állam megengedi, hogy egy másik állam rendelkezésére bocsátott területét agresszió elkövetésére használják fel. A 3. cikk *g)* pontja szerint pedig agressziónak minősül az, ha egy állam fegyveres csoportokat küld egy másik állam ellen, vagy ebben komoly része van. Ez utóbbi tényállás tisztázásában kiemelkedő szerepet játszott a Nicaragua–ügyben hozott ítélet. Ebben az NB a kontrák és az Egyesült Államok viszonyát vizsgálta. A bíróság úgy találta, hogy bár a kontrák támadásai kellően súlyosak voltak ahhoz, hogy elérjék a fegyveres támadás szintjét, az Egyesült Államok mégsem követett el fegyveres támadást Nicaragua ellen, mivel nem „küldte" a kontrákat.

[45] A közvetett fegyveres támadás lehetőségének vizsgálatakor a Nemzetközi Bíróság analógiaként a 3314. számú határozatból indult ki. A bíróság szerint a 3. cikk *g)* pontja nemzetközi szokásjogot tükröz. A testület kimondta, hogy a nemzetközi szokásjog értelmében az is fegyveres támadásnak minősül, ha egy állam fegyveres csoportokat küld egy másik államba, feltéve, hogy a támadás mértéke és hatásai amúgy elérik a fegyveres támadásokhoz szükséges szintet.[87] Azt azonban a testület nem állapította meg pontosan, hogy mi minősül „küldésnek". A Nemzetközi Bíróság csak arra szorítkozott, hogy kimondta, az ilyen csoportok fegyverekkel és logisztikai eszközökkel való támogatása nem minősül annak.[88] Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ez a támogatás ne minősülhetne a belügyekbe történő beavatkozásnak, erőszakkal való fenyegetésnek vagy akár erőszak alkalmazásának is.[89]

[46] Már a 3314. számú közgyűlési határozat is szükségszerűen előrevetítette azt az egészen napjainkig tartó vitát, hogy mit jelent a „küldés" és a „komoly része van" kitétel. Ebben a tekintetben a 3. cikk *g)* pontja önmagában valóban nem javította az e téren lévő bizonytalanságon.[90] Mint láttuk, a fegyveres támadásnak a mennyiségin túl van egy minőségi feltétele is, az állami részvétel meghatározott szintje egy alapvetően nem állami szereplő magatartásában. Ezért fegyveres támadásról csupán a két feltétel együttes teljesülésekor lehet szó. Ha a cselekmény nem kellően súlyos, akkor pusztán határincidens történt. Ha pedig nem tudható be államnak, akkor a támogatás, a segítség vagy netalántán a szándékos tétlenség ugyancsak nem lehet fegyveres támadás, legfeljebb erőszak jogtalan alkalmazásának vagy azzal való fenyegetésnek minősülhet.

[47] Az államok szándékos tétlenségének vagy fellépésre (megelőzésre) való képtelensége a XXI. században a nem állami szereplők fokozott fegyveres aktivitása következtében került ismét a középpontba. Míg az al-Kaida és Afganisztán elleni amerikai önvédelmi jogot lehetett a hagyományos betudási paradigmában kezelni,[91] addig az ún. Iszlám Állam elleni önvédelmi cselekmények Szíria területén már jóval problematikusabbak, tekintettel arra, hogy az Aszad-rezsim nem támogatta az ISIS-t, hanem épp aktívan küzdött ellene.[92] E kihívás megoldására született az ún. „nem képes vagy nem hajlandó" koncepció, amely alapján önvédelem keretében támadható az az állam, amely nem képes vagy nem hajlandó a nem állami szereplővel szemben fellépni.

[48] 2015 és 2016 során valóban számos állam arra hivatkozott, hogy Szíria nem volt képes vagy nem hajlandó az ISIS ellen hatékonyan fellépésre. Bár az állami gyakorlat első ránézésre meggyőzőnek tűnhet (lásd az Egyesült Államok,[93] az Egyesült Királyság,[94] Ausztrália[95] és Kanada[96] gyakorlatát), újabban Németország,[97] Dánia,[98] Norvégia[99] és Belgium[100] sem hivatkozott a doktrínára. A szakirodalom jogosan kritikus azokkal az álláspontokkal szemben, amelyek szerint a teszt új jogcímet képez az erőszak alkalmazására.[101] Végső sorban a kérdés úgy tehető fel, hogy miként igazolható egy döntő fontosságú új szokásjogi norma léte annak tartalma és legfontosabb kritériumai nélkül? Nem véletlenül fejezte ki aggodalmát Anne Peters, aki a sporadikus állami gyakorlat láttán felhívja a figyelmet az önvédelmi jog tág értelmezésének potenciális veszélyére: a képtelenség és a hajlandóság hiányának túlzottan tág fogalmai ugyanis alapjaiban veszélyeztetik az általános erőszaktilalmat.[102] Paulina Starski[103] és Olivier Corten[104] szintén kritikus a doktrínát illetően, hangsúlyozva, hogy az jelenlegi formájában erodálja a *jus contra bellum* rendszerét.

[49] A nemzetközi szokásjog szabályozza az önvédelem alkalmazásának feltételeit is. A NB már több ízben is megállapította, hogy az önvédelmi jog gyakorlásának arányosnak és szükségesnek kell lennie.[105] Ezeknek a követelményeknek a létét az állami gyakorlat is alátámasztja.[106] Fegyveres támadás esetén a megtámadott állam kizárólag a támadás elhárítása és visszaverése érdekében gyakorolhat önvédelmet. Vagyis az erőszak alkalmazása önvédelmi helyzetben csak addig jogszerű, ameddig az a támadás visszaveréséhez szükséges.[107] Ezért a fegyveres erőszak alkalmazása nem lehet megtorló, büntető vagy jövőbeli esetleges újabb támadásokat általánosan megelőző jellegű.

[50] A szükségesség követelményéhez szorosan kapcsolódik az időtényező is, hiszen nem mindegy, hogy a megtámadott állam mikor gyakorolja önvédelmi cselekményét. A Caroline-ügyben említett

azonnaliság követelményét a nemzetközi szokásjog azonban nem támasztja alá. Nagy-Britannia 1982-es önvédelmi cselekménye a Falkland-szigeteket megszálló argentin erőkkel szemben szigorú értelemben nem volt azonnali, az erőszak alkalmazását mégis jogszerűnek ítélte a nemzetközi közösség. Az időben korlátlanul gyakorolt önvédelmi jog azonban nem szükséges, és túllépve az önvédelem célján nemcsak szankcióként funkcionálna, hanem az általános erőszaktilalmat is teljesen kiüresítené.[108]

[51] Az NB értelmezése szerint az önvédelem alkalmazása során használt erőszaknak a fegyveres támadás mértékével kell azonosnak lennie.[109] Az arányossági követelmény szervesen kapcsolódik az önvédelmi jog természetéhez, amit az is bizonyít, hogy – mivel az önvédelem nem lehet sem megtorló, sem büntető jellegű – annak a fegyveres támadás megállítására és visszaverésére kell korlátozódnia. Az ezzel ellentétes nézet, amely a már bekövetkezett támadáshoz társuló vagy akár csak fenyegető veszélyhez méri az arányosság elvét, parttalanná teszi az önvédelmi jogot, mivel bizonyíthatatlan tényezők függvényévé válik. Az arányosság és szükségesség követelményéből, a fegyveres represszália betiltásából, valamint az erőszakkal történő területszerzés (és birtoklás) tilalmából együttesen következik, hogy az önvédelmi aktus kizárólag a *status quo ante* helyreállítását szolgálhatja.[110]

[52] Az Alapokmány 51. cikkéből egyértelmű, hogy az önvédelem gyakorlásához egy fegyveres támadás bekövetkezésére van szükség, vagyis a megelőző önvédelem koncepcióját az Alapokmány eredeti szövege kizárja.[111] Az 51. cikk szövegét nem egészen öt évvel a hitleri Németország Lengyelország elleni agressziója után fogadták el annak érdekében, hogy többé ne fordulhasson az elő, hogy egy agresszor saját magát próbálja meg egy támadás áldozatának beállítani.[112] A támadás bekövetkezésének szükségessége a különböző nyelvű szövegek egyértelmű nyelvtani értelmezéséből is következik: „fegyveres támadás esetében", *if an armed attack occures, est l'objet d'une agression armée.*

[53] A klasszikus önvédelem egy már bekövetkezett fegyveres támadásra válaszol. Ennek alesete a feltartóztató önvédelem *(interceptive self-defence),* amikor az éppen bekövetkező fegyveres támadásra reagál a megtámadott állam. Waldock megállapítása helytálló, miszerint ha kellő bizonyíték van arra, hogy egy támadás már megindult, de az még nem lépte át a határt, az ellen is lehet helye önvédelemnek.[113] Ettől eltérően megelőző önvédelem *(anticipatory self-defence)* minden olyan erőszakos cselekmény, amely egy még be nem következett támadás ellen irányul. Ennek két alesete van, a fegyveres támadás közvetlen bekövetkezése elleni preemptív önvédelem és a fegyveres támadás nem közvetlen bekövetkezése ellen irányuló preventív önvédelem.

[54] Míg a küszöbön álló támadás elleni preemptív önvédelem kérdésében (különösen az állami gyakorlatot és a legmodernebb harcászati eszközöket, így a nukleáris fegyvereket figyelembe véve) jelentősen megengedőbb,[114] addig a preventív önvédelem abszolút tilalmát támasztja alá az ENSZ főtitkára által felkért bizottság 2004-es jelentése,[115] valamint magának a főtitkárnak a 2005-ös jelentése is.[116] A csupán feltételezett támadások elleni önvédelem lehetősége teljesen parttalanná tenné az önvédelem jogát. A támadás bekövetkezése ugyanis a szükségesség és arányosság követelményei szempontjából is elengedhetetlennek tűnik. Ezek a követelmények egy, még be nem következett fegyveres támadás esetén számtalan lehetőséget adnak a visszaélésekre.

[55] Némileg árnyalja a képet, hogy az NB ebben a kérdésben még egyetlen alkalommal sem foglalt állást.[117] A nemzetközi jogászok döntő többsége azonban azon az álláspontonvan, hogy a fegyveres támadásnak be kell következnie vagy küszöbön kell állnia.[118] Egyetlen kivétel képzelhető el ez alól, az a ritka eset, amikor a támadó fél előre bejelenti, hogy épp fegyveres támadásra készül.[119] Izrael – az általános vélekedéssel ellentétben – az 1967-es hatnapos háború során sem a megelőző önvédelem jogára hivatkozott, hanem arra, hogy az ellene irányuló támadás már megindult.[120] Ezzel szemben az Osirak erőmű 1981-es preventív lebombázását a nemzetközi közösség elítélte, a BT 487. számú (1981) határozatában egyhangúlag minősítette jogellenesnek és utasította el Izrael hivatkozását a megelőző önvédelem jogára.[121]

[56] A nemzetközi szokásjog arra is tartalmaz utalást, hogy a fegyveres támadásnak hol kell bekövetkeznie. Az állam elleni közvetlen támadás akkor is megvalósul, ha az az állam szuverenitása alá tartozó egyéb területeken következik be.[122] Nem tartoznak ide azonban az ország nagykövetségei,[123] amelyeket egyéb szempontból sem kezel a nemzetközi jog államterületként. Az Egyesült Államok kenyai és tanzániai nagykövetségei elleni 1998-as támadások után afganisztáni és szudáni célpontok ellen indított rakétatámadásokkal válaszolt, amelyeket azzal indokolt, hogy a fegyveres erőszak alkalmazásának célja későbbi támadások megelőzése és az elkövetők elrettentése. Az erőszak ilyen jellegű alkalmazását elítélték az arab államok, Pakisztán és Oroszország is.

[57] Felvetődik a kérdés, hogy külföldön tartózkodó diplomatákat vagy akár rendes állampolgárokat ért támadás esetén gyakorolható-e önvédelem. Az állami gyakorlat azt mutatja, hogy kivételes helyzetekben a többi állam hajlamos nem elítélni ezeket a magatartásokat. De még az ilyen mentőakciók során is gyakori, hogy a beavatkozó állam nem az önvédelem jogára hivatkozik, hanem egyéb humanitárius okokra. Izrael 1976-os entebbei mentőakciójával kapcsolatban is az volt uralkodó álláspont, hogy az önvédelem joga nem terjed ki az állampolgárokra.[124] Nem véletlen az sem, hogy a Közgyűlés 3314. számú határozatában az agresszió tényállásai közé sem vette be ezt a tényállást. Ezért a nemzetközi jogászok elsöprő többsége[125] az államok ugyancsak elsöprő többségének gyakorlata alapján elutasítja az önvédelmi jog ilyen jellegű kiterjesztő értelmezését.[126]

[58] Nem egyértelmű a katonák ellen elkövetett támadások esete sem. Válaszul egy berlini szórakozóhelyen több amerikai tengerészgyalogos életét kioltó 1986-es terrortámadásra az Egyesült Államok líbiai célpontokat bombázott. A külföldön jogszerűen állomásozó hadsereg ellen elkövetett támadás akkor minősülhet fegyveres támadásnak, ha a két, már említett feltétel fennáll. Az akkor Líbiának betudott támadás[127] azonban nem volt elég súlyos. Az Egyesült Államok akciója bevallottan megtorlás volt, amely fegyveres represszáliának, következésképp jogellenesnek minősült. A Tripoli és Bengázi ellen elkövetett, több tucat életet kioltó bombázások az arányosság követelményének sem feleltek meg.

5. Összefoglalás

[59] Összességében megállapítható, hogy az államok az Alapokmány *jus contra bellum* rendelkezéseit, különösen annak 2. cikk (4) bekezdését és az 51. cikket 1945-ben normatív szabálynak szánták, és – a hidegháború és az azt követő nehézségek ellenére – akként értelmezték az elmúlt évtizedekben is. Minden nehézség ellenére 1945 óta egyetlen olyan nemzetközi fegyveres konfliktusra sem került sor, amelyben a fegyveres erőt elsőként alkalmazó állam azzal érvelt volna, hogy az általános erőszaktilalom nem létezne vagy normatív tartalma kiüresedett volna.[128] Épp ellenkezőleg, az államok minden egyes esetben – beleértve az egyértelműen jogellenes erőszak-alkalmazásokat is[129] – az erőszaktilalom létező vagy bár vitatott, de lehetséges kivételével érveltek, ezzel pedig megerősítették e kiemelkedően fontos *jus cogens* normativitását.

[60] Az önvédelem – függetlenül annak alapokmánybeli vagy szokásjogi változatától – napjainkban is feltételezi egy fegyveres támadás bekövetkezését. Ezt az NB a kizárólag szokásjogot alkalmazó *Nicaragua*–ügyben az önvédelem *sine qua non* feltételének tekintette. A fegyveres támadás 1945 után kettős feltételen nyugodott. Ezt még azoknak a nemzetközi jogászoknak a többsége is elismerte, akik szerint szeptember 11-e után a *jus contra bellum* rendszere radikálisan átalakult.[130] Fegyveres támadásról csak akkor beszélhettünk, ha egy állam ellen jelentős fegyveres erőszakot alkalmaznak, amely betudható egy másik államnak. Ezen túl a fegyveres támadásnak a megfelelő állami terület (vagy flotta) ellen kell bekövetkeznie. Nem fegyveres támadás az erőszakkal való fenyegetés. Továbbá nem lehetett fegyveres támadást elkövetni külföldön tartózkodó állampolgárok, diplomaták, beszédet mondó politikusok és szórakozóhelyen tartózkodó katonák ellen.[131] A napjainkban oly népszerű *unable or unwilling* koncepció pedig semmiképp sem tudott még az önvédelmet tágító módon

begyökerezni a szokásjogba: hiányzik hozzá a megfelelő mennyiségű és koherenciájú állami gyakorlat, amelynek legfőbb bizonyítéka a doktrína tartalmával kapcsolatos teljes bizonytalanság.

[61] Az ENSZ kollektív biztonság rendszerét számos kihívás érte az elmúlt három évtizedben is. A BT aktivizmusa a hidegháború végével ugrásszerűen megnőtt. A kezdetektől 2017 júliusáig összesen 2364 határozat elfogadására került sor, ebből 1946–1990 között (44 év alatt) 645 határozatot fogadott el a BT, míg az elmúlt 27 év (1990–2017) során 1719 határozat született. Különösen jelentős változás történt a 39., 41. és 42. cikk alapján, a VII. fejezet keretében elfogadott kötelező határozatok terén.[132] Míg a BT a hidegháború alatt csupán kétszer döntött szankciók elrendeléséről, addig az elmúlt 27 évben erre több mint 27 esetben került sor. A változás azonban korántsem volt csupán kvantitatív, a testület ugyanis e határozatok jelentős számát nem állami szereplőkkel kapcsolatos erőszakalkalmazás céljából fogadta el.[133]

6. JEGYZETEK

---

[1] Edward GORDON: „Article 2(4) in Historical Context" *Yale Journal of International Law* 1984/2, 271–278.

[2] Arthur NUSSBAUM: „Just War – A Legal Concept" *Michigan Law Review* 1943–1944/3, 453–479.

[3] Yoram DINSTEIN: *War, Aggression and Self-Defence,* Cambridge, CUP, 2005, 73–75.

[4] SZALAI Anikó: „Hová lett a háború és béke jogának dichotómiája?" in CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára: A ius in bello fejlődése és mai problémái*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, 253–268, valamint SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*, Budapest, Gondolat, 2004.

[5] Hersch LAUTERPACHT (szerk.): *International Law. A Treatise by Lassa Oppenheim,* London, Longmans, Green and Company, 1935, 172–173.

[6] Russian Claim for Interest on Indeminities *(Russia v. Turkey)* Permanent Court of Arbitration, November 11, 1912., UNRIAA, vol. XI. 421.

[7] Georg SCHWARZENBERGER: *International Law as applied by International Courts and Tribunals,* London, Stevens and Sons, 1976, 37.

[8] Georg SCHWARZENBERGER „Jus Pacis ac Belli? Prolegomena to a Sociology of International Law" *American Journal of International Law* 1943/3, 465.

[9] Josef L. KUNZ: „Bellum Justum and Bellum Legale" *American Journal of International Law* 1951/3, 528–534.

[10] *Tegucigalpa Treaty of Friendship, Commerce and Extradition between Honduras and Nicaragua*, 1878. 2. cikk.

[11] *Convention for the Pacific Settlement of International Disputes* (1899) vagy *I. hágai egyezmény* (1899).

[12] *Convention respecting the limitation of the employment of force for the recovery of contract debts* vagy *II. hágai egyezmény* (1907).

[13] Lásd *II. hágai egyezmény* (12. j.) 1. és 2. cikk.

[14] Editorial: „The Bryan Peace Treaties" *American Journal of International Law* 1913/4, 823–829.

[15] Ez az ún. *cooling off period,* lásd az *Egyezségokmány* 12. cikkét.

[16] A Szovjetuniót pedig 1939 decemberében kizárták a Finnország elleni agresszió miatt.

[17] *Treaty of Mutual Guarantee,* Locarno, 1925. október 16., valamint Final Protocol of the Locarno Conference, 1925. október 16.

[18] Hans WEHBERG: *The Outlawry of War.* Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1931, 32–40.

[19] Magyarországon az *1929. évi XXXVII. sz. törvénycikk* hirdette ki, az egyezmény nemzetközi hatálybalépése 1929. július 24-én volt.

[20] 1. cikk. A határozat elfogadására Japán Mandzsúria elleni támadása után került sor.

[21] Bruno SIMMA (szerk.): *The Charter of the United Nations – A Commentary,* Oxford, OUP, 2002, 116. A Nürnbergi és Tokiói Katonai Törvényszékek eljárásaik során többek között a Briand–Kellogg-paktum szokásjogi jellegére is hivatkoztak.

[23] *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda),* Judgment, I.C.J. Reports 2005, 168, 148. bekezdés.

[24] *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America).* Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, 14, 187–190. bekezdés. Lásd még SIMMA (21. j.) 133; James CRAWFORD: *Brownlie's Principles of Public International Law,* Oxford, OUP, 2012, 595.

[25] UNCIO VI, 304., 334–335, 556–558. Bővebben lásd SIMMA (21. j.) 123.

[26] Ian BROWNLIE: „The Use of Force in Self-Defense" *British Yearbook International Law* 1961, 236.

[27] *Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949,* ICJ Reports 1949, 4, 34–35. bekezdés. Bővebben lásd Rosalyn HIGGINS: *Problem and Process – International Law and How We Use it,* Oxford, OUP, 1994, 240, valamint Chrisitne GRAY: *International Law and the Use of Force,* Oxford, OUP, 2008, 32.

[28] Hersch LAUTERPACHT (szerk.): *Oppenheim's International Law*, London, Longmans Green and Company, 1948, 154.

[29] Bővebben lásd SULYOK (4. j.) 175–218.

[30] Lásd például Oscar SCHACHTER: *International Law in Theory and Practice.* Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff, 1991, 118–119; Ian BROWNLIE: „The United Nations Charter and the Use of Force" in Antonio CASSESE (szerk.): *The current legal regulation of the use of force,* Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1986, 500.

[31] Belgium erre a fegyveres erő alkalmazásának jogszerűségéről szóló ügyben hivatkozott, amelyben érdemi döntésre végül nem került sor. Lásd Legality of Use of Force *(Yugoslavia v. Belgium),* Preliminary Objections of the Kingdom of Belgium, 2000 ICJ Reports, 93–113. bekezdés.

[32] Chemical weapon use by Syrian regime: UK government legal position. Prime Minister's Office, 10 Downing Street,

[33] *Declaration of th Group of 77*, South Summit, Havana, 2000. április 14. para 54.

[34] Idézi Mary Ellen O'CONNELL: „Preserving the Peace – The Continuing Ban on War Between States" *California Western International Law Journal* 2007/1, 41–62.

[35] Philip C. JESSUP: *A Modern Law of Nations,* New. York, The Macmillan Company, 1948, 174–176; Roberto BARSOTTI: „Armed Reprisals" in CASSESE (szerk.): *The Current Legal Regulation of the Use of Force.* Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1986, 79–110; HIGGINS (27. j.) 240.

[36] S/RES/188, 1964. április 9.

[37] Nicaragua-ítélet (24. j.) 193–195, 210–211. és 237. bekezdés.

[38] Oscar SCHACHTER: „The Lawful Resort to Unilateral Use of Force" *Yale Journal of International Law* 1985/2, 294.

[39] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1996, p. 226, 38. bekezdés.

[40] A BT mint „központi szerv" elsőbbségéről lásd SULYOK Gábor: „Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés tükrében" *Állam- és Jogtudomány* 2002/1–2, 111.

[41] Lásd Derek BOWETT: *Self-Defence in International Law,* New York, Frederick A. Praeger, 1958, 195.

[42] Kelsen ezt a jelentéstételt az államok egyik fontos alapkötelezettségének tekinti. Hans KELSEN: *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems,* New York, Frederick A. Praeger, 1950, 99.

[43] *Alapokmány*, 51. cikk.

[44] DINSTEIN (3. j.) 215; Eugene V. ROSTOW: „Until What? Enforcement Action or Collective Self-Defense?" *American Journal of International Law* 1991/3, 511.

[45] Lásd Sierra Leone (1997), Libéria (2001), Etiópia és Eritrea (1999) esetét. Ruanda kérésére (1995) a BT részben módosította az embargó tartalmát.

[46] Részletesen lásd GRAY (27. j.) 127–128.

[47] Lásd például Quincy WRIGHT: „The Test of Aggression in the Italo-Ethiopian War" *American Journal of International Law* 1936/1, 52.

[48] Bernd MARTENCZUK: „The Security Council, the International Court and Judicial Review: What Lessons from Lockerbie?" *European Journal of International Law* 1999/3, 540.

[49] SIMMA (21. j.) 722.

[50] Lásd *Prosecutor v. Dusko Tadić, Decision on the motion for interlocutory appeal on jurisdiction,* 1995. október 2; MARTENCZUK (48. j.) 545.

[51] GRAY (27. j.) 19–20, 256–257; KELSEN (42. j.) 736.

[52] Ez Dél-Afrika [*387. (1976) számú határozat* Angola megtámadása 1976-ban és *567. (1985) számú határozat* 1985-ben, Botswana megtámadása 1985-ben: *567. (1985) számú határozat*], Rhodesia [Zambia megtámadása 1979-ben *455. (1979) számú határozat*] és Izrael [Tunézia bombázása 1985-ben *573. (1985) számú határozat* és 1988-ban *611. (1988) számú határozat*] volt.

[53] A béke megszegését pedig eddig csupán négyszer mondta ki a BT.

[54] 1990-ben a *678. (1990) számú határozat*, amely egyszerre ismeri el a kollektív önvédelemhez való jogot és engedélyezi egyben „minden lehetséges" eszköz alkalmazását Irak ellen.

[55] 84. sz. (1950) Korea, 217. sz. (1965) Rhodesia, 678. sz. (1990) Irak, 794. sz. (1992) Szomália, 816. sz. (1993) Jugoszlávia, 929. sz. (1994) Ruanda, 940. sz. (1994) Haiti, 1101. sz. (1997) Albánia, 1125. sz. (1997) Kp.Afrik.K., 1199. sz. (1998) Jugoszlávia, 1244. sz. (1999) Koszovó, 1264. sz. (1999) K.-Timor, 1386. sz. (2001) Afganisztán, 1441. sz. (2002) Irak, 1464. sz. (2003) Elefántcsontpart, 1484. sz. (2003), DRC, 1497. sz. (2003) Libéria, 1973 (2011) Líbia.

[56] UN Doc. S/2015/2249., 2015. november 20.

[57] Dapo AKANDE – Marko MILANOVIC: „The constructive ambiguity of the Security Council ISIS resolution" *EJIL Talk* 2015. november 21; Marko MILANOVIC: „How the Ambiguity of Resolution 2249 Does Its Work" *EJIL Talk* 2015. december 3; Ashley DEEKS: „Threading the Needle in Security Council

Resolution 2249" *Lawfare* 2015. november 23.

[58] Vitaly Churkin orosz ENSZ-nagykövet tette ezzel kapcsolatban a legegyértelműbb nyilatkozatot. Lásd U.N. SCOR, 70th Sess., 7565th mtg. at 5, U.N. Doc. S/PV.7565 (2015. november 20).

[59] *Armed Activities* (23. j.) 148. bekezdés.

[60] Lásd *inherent right, droit natura, naturgegebene Recht.*

[61] Oscar SCHACHTER: „Self-Defense and the Rule of Law" *American Journal of International Law* 1989/2, 260–261.

[62] BOWETT (41. j.) 182–199.

[63] Lásd BOWETT (41. j.) 187–193.

[64] Lásd BOWETT (41. j.) 87–105. A szerző álláspontját döntően 1945 előtti (amerikai) esetjoggal támasztja alá.

[65] DINSTEIN (3. j.). 180.

[66] BOWETT (41. j.) 183; GRAY (27. j.) 170.

[67] Nicaragua-ítélet (24. j.) 175–179. bekezdés. Az Egyesült Államok külön elismerte, hogy e két joganyag tartalma megegyezik, 173. és 187. bekezdés. Lásd még SIMMA (21. j.) 800.

[68] SIMMA (21. j.) 794–796; GRAY (27. j.) 147, 155; BROWNLIE: *International Law and the Use of Force by States,* Oxford, OUP, 1963, 365–368; Karl ZEMANEK: „Armed Attack" in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law.* Oxford, OUP, 2008, 595; KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog,* Budapest, CompLex, 2014, 740–742.

[69] Sulyok Gábor találóan az önvédelmi jog „nyitányának" nevezi a fegyveres támadást. SULYOK Gábor: „Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés tükrében" *Állam- és Jogtudomány* 2002/1–2, 108.

[70] Nicaragua-ítélet (24. j.) 211. bekezdés Lásd még 195. és 237. bekezdés.

[71] Josef L. KUNZ: „Individual and Collective Self-Defense in Article 51 of the Charter of the United Nations" *American Journal of International Law* 1947/4, 872–879, 878.

[72] Bruno-Otto BRYDE: „Self-defence" in Rudolf Bernhardt (szerk.): *Encyclopedia of Public International Law,* Vol 4, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1982, 213.

[73] Nicaragua-ítélet (24. j.) 191. bekezdés; Michael REISMAN: „International Legal Responses to Terrorism" *Houston Journal of International Law* 1999/1, 38.

[74] Ethiopia-Eritrea Claims Commission, Partial Award (Jus ad Bellum), ILM 2006/2, 430, 10–12. bekezdés.

[75] SIMMA (21. j.) 790.

[76] A 42. cikk pedig támadó cselekményről, azaz agresszióról beszél *(act of aggression; acte d' agression; Angriffshandlung).*

[77] HIGGINS (27. j.) 240.

[78] SIMMA (21. j.) 790.

[79] SIMMA (21. j.) 790–792; Jean COMBACAU: „The Exception of Self-Defence in U.N. Practice" in Antonio CASSESE: *The Current Legal Regulation of the Use of Force,* Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1986, 9–38.; KELSEN (42. j.) 930.

[80] SIMMA (21. j.) 796.

[81] SIMMA (21. j.) 795.

[82] Nicaragua-ítélet (24. j.) 191., 195. bekezdés.

[83] SIMMA (21. j.) 722., 795.

[84] KUNZ (71. j.) 878.

[85] KELSEN (42. j.) 930.

[86] Ian BROWNLIE: „International Law and the Activities of Armed Bands" *International & Comparative Law Quarterly* 1958/4, 712–735, 731.

[87] Nicaragua-ítélet (24. j.) 195. bekezdés.

[88] Nicaragua-ítélet (24. j.) 195. bekezdés.

[89] Nicaragua-ítélet (24. j.) 292. bekezdés.

[90] Julius STONE: „Hopes and Loopholes in the 1974 Definition of Aggression" *American Journal of International Law* 1977/2, 224–246, 238.

[91] Bővebben lásd KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*, Budapest, Eötvös, 2015.

[92] Lásd KAJTÁR Gábor: „Az Iszlám Állam elleni erőszak-alkalmazás nemzetközi jogi kérdései" *Iustum Aequum Salutare* 2016/4, 153–177.

[93] UN Doc S/2014/695., 2014. szeptember 23.

[94] UN Doc S/2015/688., 2015. szeptember 8., valamint UN Doc S/2015/928., 2015. december 3.

[95] UN Doc S/2015/693., 2015. szeptember 9.

[96] UN Doc S/2015/221., 2015. március 31.

[97] UN Doc S /2015/946., 2015. december 10.

[98] U.N. Doc. S/2016/34., 2016. január 13.

[99] U.N. Doc. S/2016/513., 2016. június 3.

[100] U.N. Doc. S/2016/523., 2016. június 9.

[101] Paulina STARSKI: „Right to Self-Defense, Attribution and the Non-State Actor – Birth of the »Unable or Unwilling« Standard?" *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 2015/3, 455–501; Monica HAKIMI: „Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play" *International Law Studies* 2015/1, 1–31; Kinga TIBORI-SZABÓ: „The »Unwilling or Unable« Test and the Law of Self-defence" in: Christophe PAULUSSEN – Tamara TAKÁCS – Vesna LAZIĆ – Ben VAN ROMPUY (szerk.): *Fundamental Rights in International and European Law,* The Haag, Asser Press, 2016, 73–9.; Olivier CORTEN: „The »Unwilling or Unable« Test:Has it Been, and Could it be, Accepted?" *Leiden Journal of International Law* 2016/3, 777–799.

[102] Anne PETERS: „German Parliament decides to send troops to combat ISIS based on collective self-defense in conjunction with SC Res. 2249" *EJIL Talk* 2015. december 8.

[103] STARSKI (101. j.) 455–501.

[104] CORTEN (101. j.) 797.

[105] Bővebben lásd James A. GREEN: *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law,* London, Hart, 2009, 75.

[106] Nicaragua-ítélet (24. j.) 176. bekezdés; Nuclear Advisory-ítélet, 41. bekezdés; Oil Platforms-ítélet, 76. bekezdés; valamint SIMMA (21. j.) 805; GREEN (105. j.) 76–96.

[107] Nicaragua-ítélet (24. j.) 176. bekezdés.

[108] SCHACHTER (38. j.) 292.

[109] Nicaragua-ítélet (24. j.) 176. bekezdés.

[110] BRYDE (72. j.) 214.; SULYOK (4. j.) 77.

[111] KUNZ (71. j.) 878. és BROWNLIE (68. j.) 275–278.

[112] Thomas M. FRANCK „What Happens Now? The United Nations After Iraq" *American Journal of International Law* 2003/3, 607–620.

[113] Humphrey C. WALDOCK „The Regulation of the Use of Force by States in International Law" *Recueil des cours de l'Académie de droit international* 1952/2, 498.

[114] Bővebben lásd GREEN (105. j.) 96–101.

[115] Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World – Our Shared Responsibility, 2004. december 2., UN Doc. A/59/565, 189. bekezdés.

[116] Secretary-General: „In Larger Freedom – Towards Development, Security and Human Rights for All" 2005. március 21., UN Doc. A/59/2005, 122. bekezdés.

[117] Nicaragua-ítélet (24. j.) 194. bekezdés; Armed Activities-ítélet (23. j.) 143. bekezdés.

[118] SIMMA (21. j.) 803.

[119] SIMMA (21. j.) 803–804.

[120] UN Doc. S/PV.1348, 1967. június 6., 155. bekezdés.

[121] S/RES/487, 1981. június 19.

[122] Ez a kérdés a falklandi háborúval kapcsolatban merült fel. HIGGINS (27. j.) 243.

[123] SIMMA (21. j.) 798.

[124] SIMMA (21. j.) 798–799.

[125] Például Akehursts, Boyle, Brierly, Brownlie, Franck, Friedmann, Frowein, Gray, Henkin, Jessup, Kelsen, Ronzitti, Tucker, Verdross, Wehberg, Wright, Zemanek.

[126] Clark A. AREND – Robert J. BECK: *International Law & the Use of Force,* London/New York, Routledge, 1993, 109–110.

[127] Az elkövetőket a német bíróság 2001 novemberében ítélte el egyenként több mint tíz év börtönre. A német ügyészség a Stasi-akták feltárása után sem tudta bizonyítani, hogy Kadhafi állt a robbantás hátterében.

[128] Az ezzel kapcsolatos akadémiai vitához lásd Thomas M. FRANCK: „Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States" *American Journal of International Law* 1970/4, 809–837. Louis HENKIN: „The Report of the Death of Article 2(4) Are Greatly Exaggerated" *American Journal of International Law* 1971/3, 544–548; Thomas M. FRANCK: „Who Killed Article 2(4) Again?" *American Journal of International Law* 2003/3, 607–620.

[129] Lásd az amerikai érveket Irak 2003-as inváziójával vagy a Krím 2014-es orosz megszállásával kapcsolatban.

[130] Legal Consequences cf the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136, 35. bekezdés, valamint Armed Activities, 28. bekezdés.

[131] A *jus contra bellum* rendszere radikális átalakulásának cáfolatáról részletesen lásd KAJTÁR Gábor: „A nem állami szereplők elleni önvédelem jogának módszertani, dogmatikai és ideológiai kritikája" *Állam- és Jogtudomány* 2016/1, 46–71.

[132] Bővebben lásd Frederic L. KIRGIS: „The Security Council's First Fifty Years" *American Journal of International Law* 1995/3, 506–539.

[133] Bővebben lásd KENDE–NAGY–SONNEVEND–VALKI (68. j.) 761–765.